

УДК 002.2+655.254.22(081)

Зелінська Н. В.

д-р філол. наук, проф. кафедри медіакомунікацій Українського поліграфічного інституту, м. Львів, Україна

ЗБЕРІГАЮЧИ КРАСУ НАУКОВОГО ПОШУКУ (АЛГОРИТМ ОЦІНЮВАННЯ ТА РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ, ЗА Р. Г. ІВАНЧЕНКОМ)

Висвітлено стан сучасного наукового дискурсу, незадовільний рівень представленості його в інформаційному просторі та недостатність інструментарію для дослідження наукових текстів як потенційних видавничих продуктів. Показано витоки ставлення до наукового тексту як до знеособленого, позбавленого емоцій витвору раціонального розуму, а також — в історичній ретроспективі — вироблення рекомендацій щодо оптимізації наукових текстів. Названо причини доцільності/недоцільності максимальної формалізації наукового викладу. Окреслено роль наукових текстів у комунікаційних процесах: вони не лише є каналом спілкування науковців між собою, а й потрібні для поширення наукової інформації в соціумі, відтак повинні створюватися як «комунікаційно повноцінні» або «комунікаційно досконалі». Науковий текст розглядається (1) як повноправний елемент комунікаційного процесу, (2) як оприлюднений результат творчого процесу, спорідненого з перебігом написання художнього твору, (3) як носій особливої естетичної цінності. Доведено, що за такого багатовекторного підходу доцільно звернутися до усталеної концепції оцінювання та редагування художніх текстів, що її розробив Р. Г. Іванченко, адже і художня, і наукова Список використаної літератури мають у своїй основі показ творчого процесу. Окремі елементи цієї концепції були підхоплені та використані Н. Ф. Непійводою стосовно наукових текстів, а в наші дні доповнені та фундаментально розвинені П. О. Селігеєм, що і продемонстровано на підставі аналізу праць цих дослідників. Показано, що разом ці елементи утворюють своєрідний алгоритм редакторського опрацювання творів наукової літератури. Водночас саме такий підхід до підготовки наукових текстів дозволить як зберегти особливості творчої манери автора («красу наукового пошуку»), так і сприятиме адекватності читачького сприймання видавничого продукту.

Ключові слова: наукова Список використаної літератури; художня Список використаної літератури; науковий пошук; науковий дискурс; науковий текст; творчий процес; редагування; адекватність сприймання; точність викладу; тональність викладу; зрозумілість викладу; стислість викладу; ясність викладу.

Zelinska N. V.

*Dr. of Philology, Professor of the Department of Media Communications
Ukrainian Polygraphic Institute, Lviv, Ukraine*

PROTECTING THE BEAUTY OF THE SCIENTIFIC SEARCH
(ALGORITHM OF EVALUATION AND EDITING OF THE SCIENTIFIC TEXTS,
ACCORDING TO R. H. IVANCHENKO)

The state of modern scientific discourse, unsatisfactory level of its representation at the informational space, and the lack of the reliable instruments for researching scientific texts as the potential publishing products are described. The beginnings of attitude to the scientific text as impersonal, emotionless creature of the rational mind as well as — in the historical perspective — producing the guidelines on optimization of the scientific texts are shown. The reasons of expediency/inexpediency of the maximal formalization of the scientific narration are called. The role of the scientific texts taking part in the communication processes is shaping: they are not only a channel for mutual communicating of the scholars, they are needed for the dissemination of the scientific information within society thus they have to be created as “communicative appropriate” or “communicative perfect”. The scientific text may be regarded (1) like full-fledged element of the communication process, (2) like publicized result of the creative process, related to the run of writing the literary work, (3) like the special media having the aesthetic value. It was proved that such multi-vector approach makes reasonable using the fixed conception of evaluation and editing of the literary texts proposed by R. H. Ivanchenko, after all the fiction as well as the science literature both based on the demonstration of the creative process. Some elements of Ivanchenko’s conception were picked up and used by N. F. Nepyjvoda for the sake of the scientific texts, and nowadays they were supplemented and fundamentally developed by P. O. Seligej that is demonstrated with the help of analyse of these researches works. All these elements together shape the original algorithm of the editor’s improvement of scientific literature. At the same time such approach to preparing the scientific issues and publications will allow to protect specific features of the creative manner of their authors (“the beauty of the scientific search”) as well as it will favour the adequateness of the readers’ perception of the publishing product.

Keywords: scientific literature, fiction, scientific search, scientific discourse, scientific text, creative process, editing, adequateness of perception, precision of narration, perspicuity of narration, conciseness of narration, tone of narration, clearness of narration.

Постановка проблеми. Активно впроваджувані останнім часом новітні підходи до оприлюднення результатів наукових досліджень у так званих фахових виданнях, зокрема жорсткі вимоги до структури, наповнення, оформлення наукових розвідок, змушують авторів чітко дотримуватися нав'язаних канонів (навіть якщо сам дослідницький процес у них не «вписується»), а редакторів — більше дбати про дотримання формальних вимог, аніж про посилення комунікативного ефекту від потенційної публікації. Усе разом це повертає наукову літературу у вже, здавалося б, забутий і відкинутий практикою наукового текстотворення стан своєрідного стилістичного «анабіозу», в який вона була занурена ще у XVII ст. не в останню чергу стараннями геніального вченого, але, на жаль, не дуже яскравого текстотворця І. Ньютона: саме завдяки високому авторитету І. Ньютона-дослідника його «сухий», знеособлений, невиразний стиль (що проявився у власних публікаціях ученого та при редагуванні ним статей у «*The Philosophical Transactions of the Royal Society of London*»¹ [26, с. 21–23]) став пропагуватися в наукових колах як взірцевий, а «ханжеська скромність звичаїв англійських середньовічних церковних університетів» спонукала багатьох авторів «ретельно прибирати з наукових повідомлень все те, що, на їх думку, не торкається безпосередньо викладених результатів і використаних методів» [8, с. 108]².

Вважаємо, що, замість просування, нехай і на сучасному рівні, дискурсивних практик «ньютоніанців», варто поміркувати про застосування до створення та оцінювання (у тому числі редакторського) наукових текстів таких підходів, що виробилися стосовно інших видів літератури, і насамперед — як це багатьом не видається дивним — літератури художньої (адже в основі як художнього твору, так і наукової розвідки

---

¹ В цих оцінках ми спираємося на висновки американського вченого Дуайта Аткінсона, який глибоко та всебічно дослідив 300-літню історію одного з перших у світі наукових часописів «*The Philosophical Transactions of the Royal Society of London*» і, зокрема, детально схарактеризував його авторів та редакторів (див.: [26]).

² Як змінилися підходи Лондонського королівського товариства до оцінювання наукових праць, свідчить показовий факт: у вересні 2017 р. воно обрало книжкою року дослідження австралійки Корделії Файн «Король тестостерон: переглядаючи міфи про сформований гендером розум» (Cordelia Fine «*Testosterone Rex: Unmaking the Myths of Our Gendered Minds*»). При цьому серед досягнень авторки було відзначено не лише «виклик стереотипам у науці», а й «легкість і дотепність викладу!» (<http://litakcent.com/2017/09/20/londonske-korolivske-tovaristvo-obralo-naukovu-knizhku-roku/>).

лежить творчий процес — народження унікального нового знання, нової якості, нового сюжету, нового героя тощо). І в цьому плані дуже своєчасним уявляється звернення до праць Р. Г. Іванченка, чий теоретичні напрацювання та редакторський досвід, охоплюючи переважно художню літературу, можуть бути цілком застосовними і в роботі з науковими текстами.

Аналіз останніх досліджень. Попри дедалі частішу появу в українському інформаційному просторі наукових праць та навчальних видань, що розглядають проблеми науки та організації наукових досліджень [14, 15, 17, 24 та ін.], особливості окремих жанрів наукової літератури [7, 9, 13, 16], — все ж рідко трапляються публікації, присвячені якісним характеристикам наукового викладу в контексті наукової комунікації [7, 8, 9, 16], «лайфхакам» наукового текстотворення [13, 15–17, 18, 21] та, ще рідше, специфіці редакторського оцінювання та власне редагування наукових текстів [3, 5, 9]. Тим часом усі ці проблеми доволі жваво обговорюються зарубіжними авторами [2, 22, 25–30], а відгуки читачів на їхні книжки, ретельно зібрані, зокрема, на сайті *Goodreads*, свідчать про неабиякий інтерес до означених вище проблем і, особливо, до їх вирішення³. Вочевидь є нагальна потреба звернутися до них і на сучасному українському матеріалі.

Мета дослідження полягає в доведенні можливості використання теоретичних розробок Р. Г. Іванченка та його послідовників щодо редакторського опрацювання творів художньої літератури при оцінюванні та редагуванні наукових текстів.

Результати дослідження. Пошук чарівного алгоритму перетворення авторського тексту в ідеальний інструмент комунікації між творцем і споживачем інформації триває від часу появи зародків редакторського фаху (коли цим займалися давньогрецькі логографи, опрацьовуючи первинні матеріали своїх недостатньо освічених клієнтів) і продовжується досі (коли такий алгоритм наївно уявляється потрібним для передоручення редакторських функцій машині). З розбудовою та розвитком різних за сферою використання та функціональним призначенням видів літератури (про їх більш-менш чітку диференціацію

---

³ Видається дуже показовою читацька оцінка одного з видань нашого переліку: «Чудова книжка про те, як структурувати статті з позицій сторітелінгу (тобто організувати виклад так, щоб стаття сподобалася. — Н. З.) і постійно пам'ятати про читача».

можна говорити орієнтовно з XVIII ст.⁴) пошук, природно, ускладнився, позаяк виникла потреба в розробленні відповідних алгоритмів уже не для єдиного синкретичного масиву текстів, а для кожного їх функціонально окресленого сегмента: так з'явилися загальні рекомендації щодо редакторського опрацювання наукових, довідкових, навчальних та інших матеріалів при підготовці їх до публікації (не оцінюючи тут повноту та якість чинного корпусу цих рекомендацій, підкреслимо, що сприймати їх варто саме як *загальні*, адже кожен авторський твір, а на виході редакційно-видавничого процесу — видання — є продуктом унікальним, відтак його поява супроводжується безліччю деталей та нюансів).

Очевидна корисність таких функціонально зумовлених пакетів рекомендацій не викликає сумнівів, утім подальші спроби «алгоритмізації» здатні справити (а у багатьох випадках — уже справляють) зворотний вплив на якість кінцевого продукту — видання чи публікації: надто вже тонка межа між рекомендацією (яка демократично залишає авторові простір творчості, а редакторові — простір вибору) та імперативною вимогою (що мінімізує можливості вибору як такого).

Найбільшою мірою сказане стосується одного з виразно «творчих» видів літератури — літератури наукової. Саме вона ризикує стати головною жертвою тотальної «алгоритмізації», що, на перший погляд, виглядає цілком умотивовано. Та й справді, кількість учених у світі стрімко наближається до 8 млн, і всі вони, з більшою чи меншою інтенсивністю, публікують свої праці, створюючи величезний за обсягом масив інформації. Відтак, по-перше, зрозуміло, що далеко не всі з цих мільйонів є геніальними текстотворцями і, бодай для формальної оптимізації оприлюднення їх досліджень, слід озброїти наукову спільноту жорсткими правилами та виставити обмеження, які можуть принаймні мінімізувати (або й замаскувати!) невірності та нековирності викладу отриманих результатів.

По-друге, саме величезна кількість створюваних наукових текстів унеможлиблює навіть побіжний перегляд (не кажучи вже про уважне прочитання) навіть тих їх тематичних сегментів, в межах яких працює конкретний зацікавлений читач-науковець, — натомість можливим є

---

⁴ Див. з цього приводу міркування С. Г. Кулешова [9].

ознайомлення з окремими елементами формальної структури (мета дослідження, постановка проблеми, огляд джерел та ін.), що дає читачеві загальне уявлення про інформаційний вміст повідомлення, а максимально спрощений характер викладу майже не створює ускладнень для розуміння у межах рідної мови і полегшує переклад іншими мовами для уміщення у рейтингові світові видання (до чого сьогодні наполегливо, на рівні офіційних документів, спонукають, зокрема, українських науковців).

Але якщо все так чітко і функціонально правильно, у чому ж тоді проблема? — а проблема полягає у необхідності досягти «*комунікативної повноцінності*» або, ще краще, «*комунікативної досконалості*» (терміни Н. Ф. Непійводи) наукових текстів, тобто їх здатності бути надійним каналом у багатовекторному спілкуванні науковців між собою та в їхніх контактах із соціумом. Безпосередня участь наукового повідомлення у процесах комунікації — як усередині наукової спільноти, так і за її межами — сьогодні стає все помітнішою, причому диктується це здебільшого суто прагматичними потребами: наука, «*продукуючи нове знання... змушена шукати шляхи взаємодії із соціумом (для налагодження взаєморозуміння, одержання моральної та матеріальної підтримки, піднесення авторитету тощо)*» [5], крім того, саме наукова комунікація сприяє функціонуванню науки як такої, «*адже залученню до різноманітних фінансованих програм, отриманню індивідуальних чи колективних грантів та інвестицій в окремі перспективні щодо результатів галузі обов'язково передують оформлення переконливих — чітко структурованих, аргументованих, вражальних — текстів-запитів*» [5]. Відтак зовсім не випадковою (і зовсім не зайвою!) уявляється увага авторів і прискіпливість редакторів до забезпечення належного викладу наукових праць.

Слугуючи своєрідним віддзеркаленням драматичного процесу дослідницького пошуку («це драма, драма ідей», за А. Ейнштейном) та перебуваючи, принаймні на початках свого стилістично «одноосібно-го» функціонування, під сильним впливом високовартісного красного письменства, наукова Список використаної літератури сформувалась як втілена у вражальну форму квінтесенція інтелектуальної праці. Саме гнучка та естетично зумовлена форма давала змогу авторові якнайточніше передавати нюанси перебігу творчого процесу та справляти необхідний вплив не лише на «ядерного» читача — колегу-науковця,

а й, часто, на читацьку спільноту загалом⁵. Утім, і сьогодні, коли наукова Список використаної літератури сприймається вже як остаточно сформований вид, вона не може — не має права — остаточно дистанціюватися від надбань літератури художньої. Як зазначала Н. Ф. Непийвода, «категорія прекрасного охоплює не тільки твори художньої літератури... Прекрасним — інтелектуально прекрасним — може бути й науковий твір. Естетична цінність наукових творів полягає насамперед у ясності, логічності, струнності передаваних думок» [12, с. 128]. Такі тексти «захоплюють фахівця, дають йому відчуття естетичної насолоди» [12, с. 128].

Отже, якщо розглядати науковий твір 1) як повноправний елемент комунікаційного процесу, 2) як оприлюднений результат творчого процесу, спорідненого з перебігом написання художнього твору, 3) як носій особливої естетичної цінності, — то, за відсутності (що зазначалося при аналізі наявних джерел) чітких узагальнених рекомендацій щодо оптимізації наукового тексту саме в інтересах ефективної комунікації, цілком слушно звернутися до запропонованих Р. Г. Іванченком, згодом підхоплених Н. Ф. Непийводою [10–12], а в наші дні фундаментально розвинених і доповнених П. Селігеєм [18–20] «реперних точок» аналізу, які в сукупності своїй і утворюють своєрідний алгоритм.

За Р. Г. Іванченком⁶, кінцевою метою будь-якої публікації є досягнення адекватності розуміння читачем⁷ авторського тексту. Розуміючи під адекватністю повноту взаєморозуміння та точність потрапляння

---

⁵ Згадаємо, як характеризує наукові праці одного з «ранніх» науковців — астронома Йогана Кеплера дослідник його творчості Дж. Холтон: «Він [Кеплер] в будь-який момент готовий перервати свої наукові роздуми раптовим закликом до читача прочитати якийсь абсолютно неможливий для читання уривок, або перервати себе тривіальностями та грою слів, анекдотами... або ж захопленими вигуками про які-небудь нові геометричні співвідношення, числову або музичну гармонію. А часами він раптом впадає в поезію або молитву, охоплений, за його словами, «священним екстазом» [23, с. 47]. Важко уявити щось подібне в сучасному «фаховому» виданні, але саме завдяки такому викладу, як стверджує Дж. Холтон, сьогоднішній читач бачить істинний шлях першовідкривача та пошуки твердого ґрунту, на якому згодом виросте «будівля сучасної науки» [23, с. 47].

⁶ Концепція Р. Г. Іванченка найповніше представлена в його праці «Літературне редагування» [6].

⁷ Дарма, що фахівцем, який, в ідеалі, достатньо занурений у проблематику твору або принаймні має про неї професійне уявлення.

авторських задумів у «мішень» читацьких можливостей та зацікавлень, цілком закономірно ставити цю мету і перед науковою комунікацією, що являє собою спілкування науковців-дослідників для обміну інформацією або одержання нових відомостей, необхідних у подальших дослідженнях. І хоча основне завдання наукових повідомлень (фіксація, збереження та передавання інформації про результати наукової діяльності у часі та просторі) суто прагматичне і позірно нескладне, досягти бажаної адекватності у кожному конкретному випадку виявляється дуже непросто: щонайменше, для цього автор повинен, передбачаючи реакцію читача, «відповідно вербалізувати свій інтелектуальний продукт» [12, с. 112]. Але чи кожен автор спроможний на це?

Р. Г. Іванченко пише, що адекватність є однією із «закономірностей, що нею характеризується спілкування, це закономірність лінгвістики індивідуального рівня» [6, с. 22] і позаяк «саме індивідуальне мовлення та індивідуальне сприймання є предметом турбот редактора, він не може не зважати на ці закономірності» [6, с. 22]. Більше того: саме неадекватне розуміння тексту автором і читачем *змушує редактора* «вносити в текст корективи» [6, с. 21]. Тобто боротьба за адекватність значною мірою покладається на редактора. І саме його, редактора, Р. Г. Іванченко озброює своєрідним «алгоритмом» оцінки та виправлення авторського тексту.

Шлях до адекватності, у концепції Р. Г. Іванченка, пролягає насамперед через досягнення *точності вираження думки* (коли «**процес читацького пізнання не розривається незрозумілим та не гальмується невірно вибраним словом**» [6, с. 71] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*). Так, його міркування стосуються художніх творів, але ж хто заперечить необхідність точності для наукових повідомлень? Розвиток цієї ідеї знаходимо у Н. Ф. Непійводи: «Комунікативно точними є ті наукові тексти, які забезпечують максимальну адекватність авторського й читацького процесів пізнання дійсності» [12, с. 116]. І якщо основним засобом досягнення точності Р. Г. Іванченко називає правильність обраного слова чи зображеної деталі, то Н. Ф. Непійвода зосереджується на основному «будівельному матеріалі» наукової лексики — термінології, саме її вважаючи тією «ознакою, яка забезпечує пізнавально-комунікативну досконалість наукового стилю» [12, с. 117].

Наступним елементом «алгоритму» Р. Г. Іванченка є *зрозумілість*, відповідальність за яку знову ж таки покладається на редактора

(«Завдання редактора... відшукати засоби, які б допомогли донести значення незрозумілого слова до свідомості читача» [6, с. 91] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*). Пропонуються і раціональні прийоми досягнення зрозумілості: заміна (при неможливості розтлумачити незрозумілий пасаж достатньо дохідливо), *пояснення* — у тексті або у примітці, «*підказування*» *контекстом та ситуацією та використання мовного досвіду читача*. Природно, що в науковому тексті, адресованому читачеві-фахівцю, незрозумілих моментів буде небагато, але у випадках використання нових (або переосмислення відомих) термінів, запозичених реалій (що сьогодні є дуже популярним), положень, які допускають множинне тлумачення, — усі ці прийоми дуже ефективні. Відповідно, без них не обійтися при опрацюванні текстів, що виходять за межі «цехової» комунікації і адресуються освіченій, але не вузькоспеціалізованій аудиторії. Показово, що ще радикальнішу позицію стосовно зрозумілості наукових текстів займає П. О. Селігей: відзначаючи «стіжку тенденцію уникати звичайних слів і вживати натомість «розумну» лексику» [20, с. 94], він обґрунтовано доводить шкідливість зловживання термінами, особливо «модно-ефектними», і закликає до «реабілітації» загальноновживаної лексики. «Перенасичення тексту зайвими термінами порушує рівновагу теоретичного й емпіричного, утруднює виклад, заважає читачеві цілісно сприймати й розуміти концепцію автора» [20, с. 104].

Третій крок в «алгоритмі» Р. Г. Іванченка — *стилість викладу* (коли фіксуються та усуваються надмірності тексту, що заважають авторові провести у творі «**поступальний рух думки з визначеною для даного викладу напругою подачі фактажу і зосередження уваги**» [6, с. 103] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*) — не викликає сумнівів щодо доцільності застосування до наукових текстів: адже саме вони найчастіше мають «вкладатися» у наперед визначений обсяг, та й навіть без таких обмежень «генетично» тяжіють до лаконічності. Слід, однак, зауважити, що стилість (лаконічність) викладу Р. Г. Іванченко розглядає не як самоціль автора твору чи редактора, що працює з відповідним авторським оригіналом, — він пов'язує це поняття з явищем *напруги викладу*, що її варто оцінювати у двох різних площинах: напруга у площині змісту — це рівень інформаційної насиченості тексту, напруга у площині викладу — рівень задіяності мовних засобів для відтворення певного обсягу інформації.

Природно, що в різних видах літератури рівні напруги суттєво розрізняються. Якщо говорити про науковий текст, то він має вирізнятися високим рівнем напруги у змісті, хоча й не перетворюватися на суцільний потік концентрованої інформації: з огляду на об'єктивний «поріг» людського сприйняття кожен автор, що прагне успішно комунікувати зі своїми читачами, повинен, окрім інформаційно насиченого матеріалу, використовувати у тексті ще й інші елементи — так званий «пакувальний матеріал» (термін Л. В. Щерби), необхідний для зв'язку, сполучення, зручного поєднання окремих елементів (найчастіше це службові частини мови, мовленнєві кліше, слова з неглибоким понятійним змістом тощо). Звісно, «пакувальний матеріал», що одразу знижує напругу у площині змісту, використовується дозовано, до того ж саме він — при потребі лаконізувати текст — стає об'єктом вилучення. «Текст не багато втратить, — пише П. О. Селігей, — якщо його звільнити від загальновідомих тез, самоочевидних істин, безпредметних мудрувань. Обсяг скоротиться — змістовність зросте» [20, с. 401]. Лаконізм же «не тільки підвищує дієвість наукового тексту, а й слугує критерієм його стильової правильності» [20, с. 309].

Про інформаційну насиченість викладу, в розвиток ідей Р. Г. Іванченка, писала і Н. Ф. Непійвода, вважаючи, що комунікативно повноцінний текст забезпечує «відповідність процесові сприймання, зокрема швидкості, з якою читач обробляє пізнавану з тексту інформацію» [12, с. 141]. Спостереження дослідниці над двома крайніми ознаками — надмірною напруженістю (це «перевантаженість тексту пропонованою для інтелектуальної обробки інформацією») та інформаційною «розрідженістю» («те, що називають «водянистістю» викладу») привели її до висновку про переважання в сучасному інформаційному просторі текстів зі зміщенням «у бік зайвого слововживання: автори пояснюють відоме з попереднього, вводять деталі, не потрібні для з'ясування і просування думки» [12, с. 142]. Назвала Н. Ф. Непійвода і головні, на її думку, причини, з яких виникає таке зміщення: по-перше, це «недостатнє уявлення автора про фонові знання передбачуваного читача» [12, с. 142], по-друге, — «недостатнє опанування мовленнєвих навичок, зокрема навичок текстової діяльності» [12, с. 142]. Неважко уявити, що усунування наслідків такої авторської «текстуальної поведінки», в силу глибоко індивідуального характеру текстотворення загалом, покладатиметься здебільшого на редактора, який є зв'язковою ланкою між автором і читачем. Саме редактор, як зазначав Р. Г. Іванченко,

«опрацьовує книгу на сприймання... він апробує написане своїм вимогливим читанням» [6, с. 114].

Наступною позицією «алгоритму» Р. Г. Іванченка є *тональність (тон) викладу* — здатність тексту викликати певний настрій, коли забезпечується потрібний «емоційний ореол», «емоційне наснаження викладу» [6, с. 119]. Редакторське опрацювання тональності, за Іванченком, полягає насамперед у «зважуванні підтексту», проте, організований позамовними засобами, він є надто складним об'єктом, через що його «тлумачення... буває дуже довільним» [6, с. 119]. І все ж не можна говорити про повну відсутність хоча б відносно об'єктивних критеріїв оцінювання тональності: «...коли б тон розповіді не спирався на об'єктивні критерії, він не тривожив би людських почуттів» [6, с. 119]. До таких критеріїв належать передовсім *відповідність тональності предметові викладу* (про це писав ще Аристотель, закликаючи про важливі речі не говорити «злегка», а про дурниці — урочисто [1, с. 137]), *відповідність тональності емоційному настроєві читача* (читацької аудиторії), нарешті *взаємозв'язок тональності з традицією мовного вжитку* (що, загалом, більше спирається на стереотипні уявлення про науковий виклад — уявлення, які останніми роками активно «підриваються» і спростовуються практикою наукового текстотворення).

Тональність викладу виникає внаслідок певного емоційного/беземоційного ставлення автора до своєї праці. Лінію поведінки автора-науковця у цьому сенсі бездоганно накреслив П. О. Селігей: «Як і будь-яка діяльність, наука неможлива без почуттів і переживань. Вона не терпить байдужих рук, холодних сердець. Пошуки істини — глибоко емоційний процес. Так наукове пізнання раціональне, але наснажують його емоції. Вони не просто супроводять мислення, а й надають йому жвавості, пристрасності, гостроти. Чим яскравішу емоцію викликає факт чи ідея, тим важливіші вони для нас» [20, с. 486]. І далі: «Інтелектуальні емоції пронизують усі етапи розв'язання наукової проблеми — від усвідомлення й до вирішення. <...> Радість відкриття, сумніви й надії, гіркота невдач, передчуття успіху — без калейдоскопа цих почуттів науковий пошук неможливий» [20, с. 487]. І так само неможливе, додамо, створення наукового тексту, тональність якого б синхронізувалася з емоційним станом автора. Враховуючи цю обставину, редактор категорично не повинен ставати «винищувачем» авторської тональності на догоду застарілим канонам «сухості» та індіферентності наукового стилю, якому відмовляли в образності, метафоричності, експресивності.

Нарешті, ще один елемент концепції Р. Г. Іванченка, що беззастережно приймається (хоча і не завжди втілюється!) як в авторському середовищі, так і спільнотою редакторів, — це *ясність тексту*. Ясність Р. Г. Іванченко трактує, за Л. А. Булаховським, як **«пряму реакцію на звичність елементів та їх сполучень у фразі»** (цит. за: [6, с. 174] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*)), але, водночас, закликає «не... зводити суть усіх творчих пошуків до використання найефективнішої граматичної форми» [6, с. 176], позаяк «кожен вираз ще має і смислову структуру» [6, с. 176] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*). Усвідомлюючи складну природу ясності (як і її протилежності — неясності), Р. Г. Іванченко пропонує залучати до її оцінки смислове наповнення тексту і контекст, досліджувати «на звичність» мовні зв'язки, зосереджувати увагу на еліптичних конструкціях, аналізувати фактичну та емоційну насаженість тексту.

Послідовно розробляючи ідею ясності, Н. Ф. Непийвода вважає її «критерієм комунікативної повноцінності викладу», яку можна віднести до естетичних ознак нехудожніх стилів загалом. І хоча за естетичною цінністю художні та нехудожні текст суттєво розрізняються, роль ясності у легкості «первинного сприйняття тексту» є однаково важливою і для одних, і для других.

Ясність посідає чільне місце серед головних чинників виразності, а також є «визначальною комунікативною рисою» (при якій «*зміст стає зрозумілим із першого разу й без зайвих зусиль*» [20, с. 390] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*)) у концепції П. О. Селігея. Дослідник суттєво збагатив сучасні уявлення про ясність, довівши її корисність для наукового тексту: «по-перше, виклад стає більш виразним, зв'язним, послідовним», «по-друге, ясність — це перевірка знань на істинність», «по-третє, ясний виклад — іспит на талановитість» [20, с. 391]. Небезпідставно вважаючи, що за неясним викладом ховається невірність автора, який своє невміння писати ясно обґрунтовує «надскладністю» розглядуваних проблем, П. О. Селігей стверджує: «*Якщо читач володіє термінологією та багажем фахових знань, сприйняття ясно написаного наукового тексту не повинно викликати в нього ніяких специфічних труднощів, крім осягнення самих наукових ідей*» [20, с. 392] (виокремлено в оригіналі. — *Н. З.*).

Як бачимо, розроблена Р. Г. Іванченком концепція оцінювання та редагування художніх творів цілком може бути розвернута до функціональних потреб наукової літератури, а її основні елементи, що,

в ідеалі, забезпечують адекватність сприймання читачем авторського тексту, — точність, зрозумілість, стислість, відповідна тональність, ясність викладу, — зберігають свою роль «напрямних ліній», що дають змогу забезпечити правильний вектор руху — до оптимальної форми тексту, що не спрощує і не спотворює авторський задум, а, навпаки, сприяє відтворенню справжньої краси наукового пошуку.

Висновки. Нинішній не найкращий стан українського наукового дискурсу (і насамперед форм його репрезентації в інформаційному просторі) спонукає не так до вироблення все більшої кількості обмежувальних та стандартизованих вимог щодо створення наукових текстів (що нерідко працює в протилежному для якості кінцевого продукту напрямі), як до пошуків ефективного алгоритму їх оцінювання та редакторського опрацювання.

Маючи в національному доробку універсальну за своєю сутністю (але традиційно прив'язувану до художньої літератури) теорію літературного редагування Р. Г. Іванченка, апробовану та масово застосовану як у вишколі майбутніх редакторів, так і у редакторській практиці, варто розширити сферу залучення до неї, окрім художніх, ще й наукових текстів, тим більше, що такі спроби вже робилися⁸, а завдяки серйозним напрацюванням Н. Ф. Непійводи та П. О. Селігея ідеї Р. Г. Іванченка набули концептуального завершення і можуть слугувати повноелементним алгоритмом редакторської роботи з науковою літературою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Античные риторики / под ред. А. А. Тахо-Годи. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 352 с.
2. *Графф Дж. Как писать убедительно: Искусство аргументации в научных и научно-популярных работах / Джеральд Графф, Кэти Биркенштайн; пер. с англ. 5-е изд. Москва: Альпина Пабlishер, 2018. 258 с.*
3. *Зелінська Н. В. «Наука байдужа до біографій своїх творців...». Львів: Українська академія друкарства., 2013. 408 с.*

---

⁸ Зокрема, автором цієї розвідки ще у межах кандидатської дисертації «Літературна форма наукового тексту в аспекті його редагування» (Київ: Київ. держ. ун-т, 1988).

4. *Зелінська Н. В.* Дискурсивні практики української науки у дзеркалі видавничих реалій // *Наук. записки УАД.* Львів, 2008. № 1(13). С. 3–11.
5. *Зелінська Н. В.* Комунікативний потенціал української наукової періодики, або про право автора на творчість // *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* Вінниця, 2018. С. 34–38.
6. *Іванченко Р. Г.* Літературне редагування. Київ: Гол. вид-во видавн. об'єднання «Вища школа», 1983. 248 с.
7. *Івасенко Л. О.* Сучасна монографія з гуманітарних наук: редакторський погляд на авторський текст // *Поліграфія і видавнича справа.* Львів, 2008. Вип. 1 (47). С. 37–43.
8. *Карцев В. П.* Социальная психология науки и проблемы историко-научных исследований. Москва: Наука, 1984. 309 с.
9. *Кулешов С.* Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. Київ: УкрНТЕІ, 1995. 192 с.
10. *Непийвода Н. Ф.* Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 303 с.
11. *Непийвода Н. Ф.* Наукові засади редагування нехудожніх текстів // *Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. і повід. 7-ї Всеукр. Наук.-теорет конф.* Львів, 2002. С. 487–490.
12. *Непийвода Н. Ф.* Підготовка наукового тексту до друку // *Редакційно-видавнича справа: досвід, проблеми, майбутнє / за ред. В. В. Різуна.* Київ: РВЦ «Київський університет», 1997. С. 112–158.
13. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
14. *Пащенко В. М.* Методологія та методи наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2009. 212 с.
15. *Плющенко В. Л., Шкрабак І. В., Словенко Е. І.* Наукове дослідження : організація, методологія, інформаційне забезпечення. Київ: Лібра, 2004. 344 с.
16. *Пролеєв С. В., Хома О. І.* Гуманітарний журнал versus збірка наукових праць? // *Наука України у світовому інформаційному просторі.* Вип. 13. Київ: Академперіодика, 2016. С. 15–21.
17. *Різун В., Скотникова Т.* Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Преса України, 2008. 144 с.
18. *Селігей П.* Як полонити читача з першого рядка // *Стиль і текст.* 2003. Вип. 4. С. 150–189.

19. *Селігей П.* Науковець і його мова // Українська мова. 2012. № 4. С. 18–28.
20. *Селігей П.* Світло і тіні наукового стилю. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
21. *Терновська Т. П.* До проблеми експресивності наукового мовлення // Вісн. Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Сер.: Філологічні науки. 2001. № 3. С. 134–140.
22. *Хикс Д.* Не стригите всех под одну гребенку: коэволюция национальных систем оценки и публикаций в социальных науках // Научная периодика: проблемы и решения. 2015. Т. 5. № 5. С. 213–223.
23. *Холтон Дж.* Вселенная Йоганна Кеплера: ее физика и метафизика // Тематический анализ науки. М.: Прогресс, 1981. С. 46–72.
24. *Шейко В. М., Кушнарєко Н. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ: Знання-Прес, 2002. 295 с.
25. *Alley M.* The Craft of Scientific Writing. 3rd ed. New York : Springer, 1996. 282 p.
26. *Atkinson D.* Scientific discourse in sociohistorical context: The Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 1675-1975 / Dwight Atkinson. Mahwah, New Jersey; London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1999. 208 p.
27. *Becker H. S.* Writing for Social Scientists: How to Start and Finish your Thesis, Book or Article. Chicago : The University of Chicago Press, 2003. 212 p.
28. *Burgin M., Kuznetsov V. A.* formal aesthetic for scientific discourse // Anglo-Ukrainian Studies in the Analysis of Scientific Discourse. Reason and Rhetoric. Lewiston, 1996. Pp. 69–93.
29. *Day R. A., Gastel B.* How to Write and Publish a Scientific Paper / Robert A. Day and Barbara Gastel. 7th ed. Greenwood Publishing Group, 2011. 300 p.
30. *Peat J.* Scientific Writing. Easy when you know how / Jennifer Peat, Elizabeth Elliot, Louise Bauer, Victoria Keena. London : BMJ Books. 4th impres. 2006. 292 p.

REFERENCES

1. Anty'chnye ry'tory'ky' [Ancient rhetoric], edited A. A. Taxo-Gody'. Moskva: Y'zdatel'stvo Moskovskogo uny'versy'teta, 1978. 352 p.
2. Graff, Dzh. & By'rkenshtajn, K. (2018). Kak py'sat' ubedy'tel'no: Y'skusstvo argumentacy'yu' v nauchnykh y' nauchno-populyarnykh rabotax [How to write convincingly: The art of argumentation in scholarly and popular science works]. Moskva : Al'py'na Pably'sher, 258.

3. Zelins'ka, N. V. (2013). «Nauka bajduzha do biografij svoiyx tvorciv...» [«Science is indifferent to the biographies of its creators...»]. L'viv: Ukrayins'ka akademiya drukarstva, 408.
4. Zelins'ka, N. V. (2008). Dy'skursy'vni prakty'ky' ukrayins'koyi nauky' u dzerkali vy'davny'chy'x realij [Discursive practices of Ukrainian science in the mirror of publishing realities]. Naukovi zapy'sky' UAD. L'viv, 1 (13), 3–11.
5. Zelins'ka, N. V. (2018). Komunikaty'vny'j potencial ukrayins'koyi naukovoyi periody'ky', abo pro pravo avtora na tvorchist' [Communicative potential of Ukrainian scientific periodicals, or the author's right to creativity]. Suchasny'j mas-medijny'j prostir: realiyi ta perspekty'vy' rozvy'tku : materialy' III Vseukrayins'koyi naukovo-prakty'chnoyi konferenciyi. Vinny'cya, 34–38.
6. Ivanchenko, R. G. (1983). Literaturne redaguvannya [Literary editing]. Ky'iv: Golovne vy'davny'czstvo vy'davny'chogo ob'yednannya «Vy'shha shkola», 248.
7. Ivasenko, L. O. (2008). Suchasna monografiya z humanitarny'x nauk: redaktor's'ky'j poglyad na avtors'ky'j tekst [Contemporary Humanities Monograph: An Editorial Look at the Author's Text]. Poligrafiya i vy'davny'cha sprava. L'viv, 1 (47), 37–43.
8. Karcev, V. P. (1984). Socy'al'naya psy'xology'ya nauky' y' problemy' y'story'ko-nauchny'x y'ssledovany'j [Social psychology of science and problems of historical and scientific researches]. Moskva: Nauka, 309.
9. Kuleshov, S. (1995). Dokumental'ni dzherela naukovoyi informaciyi: ponyattya, ty'pologiya, istoriya ty'pologichnoyi sxemy' [Documentary sources of scientific information: concept, typology, history of typological scheme]. Ky'iv. UkrNTEI, 192.
10. Nepy'jvoda, N. F. (1997). Mova ukrayins'koyi naukovo-texnichnoyi literatury' (funkcional'no-sty'listy'chny'j aspekt) [Language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspect)]. Ky'iv: TOV «Mizhnarodna finansova agenciya», 303.
11. Nepy'jvoda, N. F. (2002) Naukovi zasady' redaguvannya nexudozhnix tekstiv [Scientific bases for editing non-technical texts]. Ukrayins'ka periody'ka: Istoriya i suchasnist': Dopovidi i povidomlennya 7-yi Vseukrayins'koyi Naukovo-teorety'chnoyi konferenciyi. L'viv, 487-490.
12. Nepy'jvoda, N. F. (1997). Pidgotovka naukovogo tekstu do druku [Preparing scientific text for printing]. Redakcijnno-vy'davny'cha sprava: dosvid, problemy', majbutnye, edited V. V. Rizuna. Ky'iv, RVCz «Ky'yivs'ky'j univ'ersytet», 112–158.

13. Onufriyenko, G. S. (2006). *Naukovy'j sty'l' ukrayins'koyi movy' : navch. posibn.* [Scientific style of the Ukrainian language: a textbook]. Ky'yiv: Centr navchal'noyi literatury', 312.
14. Pashhenko, V. M. (2009). *Metodologiya ta metody' naukovy'x doslidzhen' : navch. posibn.* [Research methodology and methods: a textbook]. Nizhy'n: TOV «Vy'davny'cztvo «Aspekt-Poligraf», 212.
15. Pilyushhenko, V. L., Shkrabak, I. V., & Slovenko, E. I. (2004). *Naukove doslidzhennya : organizaciya, metodologiya, informacijne zabezpechennya* [Scientific research: organization, methodology, information support]. Ky'yiv: Libra, 344.
16. Proleyev, S. V., & Xoma, O. I. (2016). *Gumanitarny'j zhurnal versus zbirka naukovy'x prac'?* [A humanitarian journal versus a collection of scholarly works?]. *Nauka Ukrayiny' u svitovomu informacijnomu prostori.* Ky'yiv. *Akademperiody'ka*, 13, 15–21.
17. Rizun, V., & Skotny'kova, T. (2008). *Metody' naukovy'x doslidzhen' u zhurnalisty'koznavstvi : navch. posibn* [Methods of scientific research in journalism: a textbook]. Ky'yiv. *Presa Ukrayiny'*, 144.
18. Seligej, P. (2003). *Yak polony'ty' chy'tacha z pershogo ryadka* [How to Capture a Reader from the First Line]. *Sty'l' i tekst*, 4, 150–189.
19. Seligej, P. (2012). *Naukovecz' i jogo mova* [The scientist and his language]. *Ukrayins'ka mova*, 4, 18–28.
20. Seligej, P. (2016). *Svitlo i tini naukovogo sty'lyu* [Light and shades of scientific style]. Ky'yiv: VD «Ky'yevo-Mogy'lyans'ka akademiya», 627.
21. Ternovs'ka, T. P. (2001). *Do problemy' ekspresy'vnosti naukovogo movlennya* [To the problem of expressiveness of scientific broadcasting]. *Visny'k Lugans'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy'tetu im. T. G. Shevchenka. Seriya: Filologichni nauky'*, 3, 134–140.
22. Xy'ks, D. (2015). *Ne stry'gy'te vse pod odnu grebenku: koэvolyuцы'ya nacy'onal'ny'x system ocenky' y' publy'kacy'j v socy'al'ny'x nauках* [Don't cut everyone under one scallop: The co-evolution of national assessment and publication systems in the social sciences]. *Nauchnaya pery'ody'ka: problemy' y' resheny'ya*, 5, 5, 213–223.
23. Xolton, Dzh. (1981). *Vseleennaya Joganna Keplera: ee fy'zy'ka y' metafy'zy'ka* [Johannes Kepler's Universe: Its Physics and Metaphysics]. *Tematy'chesky'j analy'z nauky'*. Moskva : Progress, 46–72.
24. Shejko, V. M., & Kushnarenko, N. M. (2002). *Organizaciya ta metody'ka naukovo-doslidny'cz'koyi diyal'nosti : pidruchny'k* [Organization and methodology of research activities: a textbook]. Ky'yiv : Znannya-Pres, 295.

25. Alley, M. (1996). *The Craft of Scientific Writing*. 3rd ed. New York. Springer, 282.
26. Atkinson, D. (1999). *Scientific discourse in sociohistorical context: The Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 1675-1975* / Dwight Atkinson. Mahwah, New Jersey; London : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 208.
27. Becker, H. S. (2003). *Writing for Social Scientists: How to Start and Finish your Thesis, Book or Article*. — Chicago : The University of Chicago Press, 212.
28. Burgin, M., & Kuznetsov, V. (1996). A formal aesthetic for scientific discourse // *Anglo-Ukrainian Studies in the Analysis of Scientific Discourse. Reason and Rhetoric*. Lewiston, 69–93.
29. Day, R A., & Gastel, B. (2011). *How to Write and Publish a Scientific Paper*. 7th ed. Greenwood Publishing Group, 300.
30. Peat, J., Elliot, E., Bauer, L., & Keena, V. (2006). *Scientific Writing. Easy when you know how*. London. BMJ Books, 292.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2019.

Received 05.12.2019.